

ЕВОЛЮЦІЯ ЯЛИНКОВОЇ ІГРАШКИ, АБО РИТУАЛЬНІ «ОБОВ'ЯЗКИ» НОВОРІЧНИХ І РІЗДВЯНИХ ІГРАШОК

Новий рік неможливо уявити без ошатної ялинки. А чи знаєте ви, чим прикрашали ялинку наші батьки, бабусі, дідусі? Для когось це дозвільне питання, а для когось – тема наукових досліджень.

Багато новорічних іграшок не представляють великої художньої цінності. Але, як вважають учені, з їхньою допомогою можна простежити всю історію країни. Маса інформації несуть ці дорогі серцю атрибути кращого свята в році.

Улюблені всіма, вони абсолютно беззахисні: кожний наступний Новий рік будь яка з тендітних штучок може не пережити. У результаті багато іграшок, які пам'ятають теперішні батьки, бабусі, дідусі зникли: втратилися, розбилися, подарувалися. Але дотепер живуть вони в розповідях.

Новорічні красуні, привертають до себе загальну увагу, уособлюючи райське дерево, а прикраси на них символізують біблійні яблука, одне з яких наша прародичка Єва так необачно запропонувала посмакувати Адамові. Коріння торжеств, пов'язаних із радісними клопотами, а саме придбанням, прикрашанням новорічної ялинки, вростає у сиву давнину, сягаючи біблійних часів.

Повага до ялинки як символу перемоги над смертю і засобу для захисту домашнього вогнища від злих духів існувала в германських племен ще до прийняття християнства. У XIV столітті початок року німці перенесли на Різдво, а звичай прикрашення ялинки перейшов на це свято у XVI ст. Літопис тих часів свідчить, що прикрашали різдвяне дерево паперовими трояндами, яблуками, горішками, печивом, грудочками цукру. Вперше прикрасив різдвяну ялинку Мартін Лютер. Кажуть, що це він запалив на ялинці свічки, як нагадування про Віфлеємську зірку. Пізніше цю зірку стали розміщувати на вірхівці ялини, а свічок ставили рівно дванадцять – чи то по кількості місяців у році, чи то по

кількості апостолів. Поряд з горіхами, яблуками, пряниками на гілках висіли фігурки янголів і пастухів.

Наприкінці XVIII століття в Німеччині з'явилися перші скляні іграшки. Появу скляних ялинкових кульок зв'язують зі спробою створити штучні подоби фрукта. Легенда пов'язує це починання з цілком конкретним роком, коли в країні не вродили яблука, а отже вішати на ялинки було нічого. Щоб за цих умов не порушувати традицію, німці знайшли замітник яблукам – їх символи, скляні кулі.

Перші ялинки в Росії з'явилися в XVIII столітті в будинках петербурзьких німців. Цей звичай у них перейняла столиця згодом, а вже в середині XIX століття святкове дерево стало неймовірно популярним. Самими улюбленими й численними ялинковими прикрасами протягом багатьох років були іграшки-насолоди – шишки і бурульки, зайчики і білочки. Їх випікали з піскового тіста й обертали в золоту, срібну й кольорову фольгу. Особливою прикрасою ялинок були маленькі свічі.

На рубежі XIX-XX століть ялинки почали прикрашати з певним шиком. Спочатку в Росії продавалися німецькі іграшки. Якщо вдатись до сучасної термінології, вітчизняні виробники - місцеві кустарі в невеликих артілях виготовляли в той час іграшки тільки з паперу, вати, пап'є-маше.

Перші місцеві підприємства, які виробляли скляні кулі, з'явилися тільки після Першої світової війни. Але розвитку вони не набули у зв'язку з відомими подіями. Радянська влада оголосила ялинку шкідливим пережитком. День Різдва став Днем індустріалізації! Згодом антирелігійна кампанія, яка розгорнулася у 1927 році, Різдво заборонила, а тому і на ялинки ввели «табу». І тільки з середини 30-х років минулого століття більшовики вирішили, що ритуал прикрашення різдвяного дерева можна трактувати як підготовку до новорічного свята без християнських «натяків». 28 грудня 1935 р. в газеті «Правда» була опублікована стаття П.Постишева «Давайте організуємо до Нового року дітям гарну ялинку». І довгоочікуване дерево знову наповнило своїм ароматом кожний будинок. Свято Нового року було реабілітоване, але при

цьому з нього вилучили релігійні мотиви, а давній традиції надали одіозно-ідеологічного характеру. Що не могло не позначитися й на ялинкових іграшках, де стала домінувати офіційна атрибутика у вигляді зірок, серпів із молотами, ракет з обов'язковою радянською символікою.

У радянських артілях відновився випуск іграшок: вручну з вати, пап'є-маше «ліпили» чоловічків – Дідів Морозів, парашутистів, дам і дітей - учасників перших довоєнних свят, ретельно прорисовуючи всі риси особи. Посівши місце в арсеналі ідеологічної зброї, скляні іграшки одержали «зелену вулицю», зі скла видували самовари, дирижаблі з написом «СРСР».

Розробкою радянських ялинкових прикрас і їх асортиментом ще перед війною зайнявся в Москві Інститут іграшок. В 40-і роки новорічні ялинки в усій країні прикрасилися червоними зірками, дирижаблями, танками, літаками, парашутистами і навіть портретами Сталіна і членів політбюро.

Під час Великої Вітчизняної війни іграшки продовжували випускати. Асортимент був обмежений, та й особливою яскравістю вони не відрізнялися. Але навіть у самі важкі роки ритуал одягання ялинки нехай у саморобне, найчастіше незграбне вбрання, обов'язково дотримувався - як свого роду гарантія здоров'я і щастя, можливості повернення до нормального, мирного життя, як ключ до виконання одного на всіх бажання - перемогти.

Після Вітчизняної війни для прикрас ялинок використали дешеві картонні фігурки циркових і казкових тварин. Іграшки стали більше виразними. В 1949 році до 150-річчя від дня народження О. С. Пушкіна були випущені іграшки із зображенням персонажів казок поета. Радянські ялинки збагатилися цілим набором казкових персонажів – золотими рибками, богатирями, русалками, хатинками на курячих ніжках.

На початку 50-х років, у період недоліку продуктів, виготовлялося з вати багато «їстівних» іграшок: всіляких ягід і овочів. На ялинці оселилися казкові герої: Червона Шапочка, Айболить, забавні звірята, птахи. Лелеки - символ демографічного вибуху 50-х.

Не пройшла безслідно і «кукурудзяна епопея» за часів М. Хрущова, коли на ялинових гілках «виросли» качани. Проте, неодмінною прикрасою ялинки були все ті ж скляні намиста.

Грандіозна подія початку 60-х - освоєння людиною космічного простору знайшло відбиття в ялинкових іграшках: з'явилися ракети, супутники, космонавти, зірки.

Пізніше з'явилися зразки так званого «дачного буму».

У 70-х гарні ялинкові прикраси, як і все інше, стали дефіцитом. Те, що випускала вітчизняна промисловість, стало приймати усе більше спрощені форми і одержувати штаповані обличчя.

У 80-і роки іграшки здобувають абстрактну форму: найчастіше дитині доводилося напружувати фантазію, щоб визначити, що ж за звір, настільки обтічної форми, з'явився на ялинці?

У 90-і роки випускаються кулі з переводними зображеннями тварин - символів року (відбиття моди на різного роду гороскопи). З'являються ялинкові іграшки у вигляді шоколадних фігурок. Початок 21-го століття - майже повна іноземна інтервенція великою кількістю імпортової ялинкової продукції не дуже високої якості.

Щороку мода на новорічні прикраси змінюється. І що найприємніше, вітчизняні атрибути нового року все важче відрізнити від закордонних, вишукані українські іграшки стають престижними: вітчизняні фабрики випускають фігурну іграшку, дивні кулі з ручним розписом, копіюють старі іграшки на прищипці.

Ну повинні ж ми чимось відрізнитися від китайських складувів!

Клавдіївську фабрику ялинкових прикрас було відкрито у 1946 році. На підприємстві, яке займало величезні площі, працювало більш як півтисячі чоловік, а виготовлені ялинкові іграшки розсилали по всьому Союзу вагонними партіями. Саме великі масштаби фабрики спричинили труднощі в 90-х роках. Втративши величезний ринок збуту на території СРСР, фабрика

тривалий час ледве животіла. Виробництво ожило після того, як підприємство стало складовою частиною ВАТ «Галімпекс».

На Клавдіївській фабриці не використовують ні пластмаси, ні інших «замінників». У хід ідуть лише натуральні матеріали. Виробництво невибагливих іграшок зі скла – досить складне і трудомістке. Щоб на ялинці з'явилася гарна іграшка у вигляді кулі чи дзвіночка, вона повинна пройти процес видування, сріблення, фарбування, розмальовування. А для досягнення краси й оригінальності всі ці процеси, за невеликим винятком, ось уже півстоліття здійснюються вручну. І навіть не збираються доручати виробництво «автомату»: побоюються, що іграшки тоді втратять свою ексклюзивність. Зі скла і подиху – так народжується майбутня ялинкова іграшка. Користуючись газовими горілками, кілька десятків складувів видувають із розплавленого скла заготовки майбутніх іграшок. Зі скляних трубок жінки-склодуви вручну видувають з них легкі й тонкі кулі: одну таку кульку «надихають» за 2 хвилини. Без уродженого художнього хисту й гарного окоміру тут не обійтись. Далі скляні кульки вручну сріблять ізсередини, потім фарбують ззовні в різні барви. І нарешті – розпис новорічних іграшок. Цех художнього оформлення ялинкових іграшок є обличчям фабрики, її естетичною візитною карткою. Особливо обдаровані художниці - робітниці, котрі мають художню освіту або природний хист до малювання, пензлями вимальовують все, що забажає замовник: від зимових узорів – до логотипів організацій та політичних партій. За день через руки кожної проходить від 50-ти до 300 іграшок – залежно від складності. Побувавши на фабриці, потримавши в руках щойно створену, ще теплу клавдіївську іграшку, можна переконатися в тому, що її якість – серйозний аргумент.

До безперечних лідерів не тільки України, а й усієї Європи належить львівська фабрика ялинкових прикрас «Галімпекс». 95 відсотків продукції фабрики йде на експорт. Іграшки й справді вражають, і, перш за все, високою ціною, яка прямо пропорційна якості новорічної іграшки. Вироби славляться

губною видувкою та ручним розписом, а це найбільше цінується у світі. «Галімпекс» є, до певної міри, законодавицею моди на новорічні іграшки. Побито рекорд щодо найбільшого діаметра кулі - тепер продається іграшка «завтовшки» 18 сантиметрів. Застосовуються нові присипки: близько десятка кольорів (колись були лише «золота» та «срібна» гами). Вражають і нові засоби оздоблення - кульки прикрашають стразами, камінчиками та бісером.

Сьогодні фахівці відзначають популярність українських, гуцульських орнаментів, «а ля іграшка у вишиванці». Це мода на національні - фолькові - мотиви в новорічних іграшках. Виглядає це дуже стильно і незвично - така собі справжня українська ялиночка.

Вже більш ніж 50 років існує одне з найбільших в Україні спеціалізованих підприємств з випуску новорічних іграшок та штучних ялинок – Терехівлянська фабрика ялинкових прикрас, що на Тернопільщині. Зараз в асортименті підприємства понад 300 найменувань. На фабриці із скляних трубок різних розмірів на газових пальничках ялинкові прикраси майстри-склодуви видувають не тільки вручну, а й на півавтоматах. Це дозволяє урізноманітнити асортимент і зробити окрім кульок, дзвоників, підвісок, нові форми - лісових звірят, казкових персонажів. Популярними протягом багатьох років залишаються матові кульки. А найбільшим попитом користуються скляні іграшки, на поверхню яких нанесені дзеркальні світловідбиваючі покриття. На виробництві поруч із ручним розмальовуванням іграшок застосовується новий механізований метод – тамподрук. У ванночки спеціальної машини заливають фарбу. Механізм вмочує кліше-тампон із малюнком у фарбу і «штампуює» її на іграшку. Звісно, це дешевший варіант, а ніж ручні розмальовки. Традиційно гарними серед продукції фабрики є сувенірні кулі зі знаками Зодіаку.

У листопаді 2004 року народилася ідея виготовлення ялинкових прикрас із логотипом «Так! Ющенко».

Працівниками фабрики було виготовлено партію новорічних іграшок із «революційним» помаранчевим логотипом. Нова продукція розійшлася

просто миттєво: деякі підприємці забирали її прямо із фабрики. До Новорічних свят випустили тільки дуже обмежену партію «ющенківських» новорічних іграшок. Тож якщо у вашій домівці є ялинкова прикраса із логотипом «Так! Ющенко», бережіть її. Адже це сьогодні – унікальна річ, яку ви не придбаєте більше ніде й ніколи.

Найціннішими ялинковими прикрасами «гурмани» вважають антикварні прикраси – вони, до речі, зараз дуже популярні. В Україні існують спеціалізовані салони, антикварні крамнички, де охочі можуть придбати іграшки свого дитинства або і молодості своїх батьків. І подивитися там є на що. Скажімо, унікальні експонати – найбільш цінні для колекціонерів через свою рідкісність – іграшки, виготовлені у часи Другої світової війни, – це розмальовані жерстяні звірі. Є на полицях магазину і фігурки Івана-царевича, і сердитої тещі, і парашутиста, і космонавта. До речі, дивлячись на новорічну старовинну іграшку, експерт одразу визначає, до якого періоду вона належить: усе, що наша країна пережила за цей час, відображено у цих прикрасах. У старих іграшках живе тепло рук майстра-склодува і казкового художника. Сьогодні такі прикраси знову в моді.

За ці роки багато чого змінилося в нашій державі (принаймні червону зірку на вершечок новорічного дерева вже мало хто мостить). Як і все на світі, міняються з роками і ялинкові іграшки, але традиція прикрашати ялинку залишилася тією ж. Є щось зворушливе і таємниче у тому, як традиційно прикрашають діти з батьками перед Новим роком лісову красуню, - стандартні скляні шишки, кульки, верхівка на маківці ялинки, купа «дощику» і як обов'язковий елемент «декору» - «фрагменти» вати на гілках. Завершує святковий ансамбль, звісно, пара Діда Мороза та Снігуроньки.

Ну, звикли ми до «стандартного» оформлення новорічних дерев. Зараз сучасна ялинка дуже стильно виглядає, прикрашена зеленими кульками, щоправда, з різними відтінками. Модними є червоно-зелена гама кольорів іграшок із додаванням золота. Наймодніші матеріали, з яких виготовляють

новорічний декор, – скло, кришталь, сухофрукти. Щоправда, є речі й незмінні - фахівці радять, аби на новорічному дереві були різдвяні символи – зірки, бурульки і – обов'язково – якщо не свічки, то традиційні ліхтарики, гірлянди. Аби зробити новорічне дерево модним, зовсім не обов'язково витратити купу грошей. Гарно оздобити оселю можна за допомогою композицій з гілочок сосни, блакитної ялини, дубовика, із яскравими стразами та скляними кульками, гірляндами, підвісками. Ті, кому ялинку поставити ніде (є і такі проблеми), можуть виготовити оригінальну гірлянду власноруч: нанизати на хвойні гілочки сухі фрукти – курагу, чорнослив, а також скляне намисто – і ваша оселя прибрана, чи то зробити оберіг з дерев'яних паличок, соломи, моху, який замінить стандартну ялинку. А ось «дошки» та пухнасті «боа» можна заховати до шафи: стилісти радять краще почепити на ялинку яскраві кольорові стрічки, скляне намисто, дзвіночки, всілякі «подарунки» – красиво упаковані коробочки.

Іграшки нового століття сьогодні стали яскравіші, міцніші – зроблені з матеріалу, що не б'ється, проте мають тенденцію повернення до доброго минулого. Повертається мода і на формові іграшки – рибки, мавпочки, ангелочки. Дуже популярними є зірки із картону: якщо «включити» фантазію, на них наклеїти можна все, що завгодно - горішки, зернята, камінчики, ягідки. Не втрачають свої цінності ялинкові іграшки, зроблені власноруч, а надто руками маляти. Хоча сучасна новорічна мода і диктує свої права на ялинкові іграшки, в усі часи на ялинку з різноманітних матеріалів: паперу, картону, пластиліну, шишок, горіхів, ячної шкарлупи... обов'язково робили іграшки-саморобки діти.

До речі, хоч прикраси ялинкові і входять до переліку продукції, яка не підпадає під дію Технічного регламенту з підтвердження відповідності щодо безпеки іграшок, проте виробництву ялинкових прикрас передують їх розробка художниками фабрик і затвердження на Міжвідомчій художньо-технічній раді по іграшках та навчально-ігрових посібниках при Міністерстві освіти й

науки - так що створення іграшок - справа серйозна, можна сказати, державно важлива.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близнюк А. Новогодняя и рождественская грушка / А. Близнюк // Наука и жизнь. 2003. – № 12.
2. Зурабова К. Зимние праздники / К. Зубарова // Дошкольное воспитание. 2002. – № 12.
3. Про затвердження технічного регламенту з підтвердження відповідності щодо безпеки іграшок. Н а к а з від 31.12.2003 р. № 282 зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16.04.2004 р. № 491/9090.
4. Рижков В. Дід мороз та снігуронька радянських часів / В. Рижков // День. 2005. – № 8.